

ban abban van, hogy az ősrétegből szóló áthallásokat oly tökéletesen közölte. Külön könyvet kellene természetesen írni arról, hogy ezt milyen eszközökkel érte el. Milyen tudást épített a hangsorokról, milyen összhangzattant alapított, az ellenpont milyen alkalmazását valósította meg, hogyan használja az egyes hangszereket, a vokális és instrumentális zenét együtt, vagy külön, mit jelentenek nála a vonóhangszerek és mit az ütőhangszerek. Utolsó műveiben a vonósok és az ütők feszültsége és ellentéte különösen kirívó. Ez jelzi, hogy pontosan kiépítette a világot, amelyre áthall, – a biológiai folyamatoságot, amely nem egyéb, mint a durée, a prousti pszichológiai idő, a Joyce-i parole interieure, – és jelzi a világot, ahonnan áthall, hol kiszámíthatatlan ritmusban, hol kiszámíthatóan betörő ütéseknek és robbanásoknak jelzése, amely jelenségnek párhuzamával tele van a modern festészet és költészet és szobrászat. Bartók dobját még alig felejték fel, a zongora jelentőségét is csak sejtik. Bartók is, mint minden nagy művész, két örökséget hagyott ránk: műveit és az ellenálthatatlan kényszert, hogy róla beszéljünk.

HAMVAS BÉLA

Szókalauz

Janis, a hattyú

Az volt, noha sosem nevezték annak; *hattyú* volt: kellemes, kedves, nemes, szép, valószínűtlen, deli, pompás, és mindaz, amit erről a madárról, Isten e különös teremtményéről tudunk. A hangja volt csak más a poézisbeli hattyúénál: rekedt, éles, fejhangú, reszelős, érdes, mintha agyoncigarettázta és -itta volna (ami szó szerint igaz volt) és hardaró, mint a legjobb kortársaié, Bob Dylané és Mick Jaggeré. (A *blues* atyamestereiről, Muddy Watersről, John Lee Hookerről, B.B Kingről, Howlin Wolfról, Sonny Boy Williamsonról, Champion Jack Dupreeről, Sonny Terryről már nem is beszélve...) Hogy *mennyire* lett volna hattyú? Mennyire volna találó a párhuzam? Erőlködés nélkül írom: a madár keserves, szívreható dalát, amint azt régi-holt-felejtett költérek képzelődése szerint halála előtt elzeng, *hattyúd*alnak nevezzük – ő is, legjobb formáját tán tragikus halála előtt mutatta; utolsó felvétele, a *Me and Bobby McGee* (Kris Kristofferson darabja), amelyben egy távoli, New Orleans környéki csavargás emlékét idézi, a szomorú vég előtt került fel, előző este a szalagra.

Janis Joplin hattyú ötven éves volna az idén, ha – ha oly sok önpusztító kortársával együtt megérte volna ezt a napot, ha önsorsrontóan következetes-következetesen önsorsrontó élete engedte volna. Ha. De maradt, aki maradt: örök-huszonhétéves, a *hippi* távoli ködbe vesző ős-anyja (Live fast, love hard, die young – Élj gyorsan, szeress szenvedéllyel, halj meg fiatalon) és ősgyermek, flower-power hívó és szeretet-hirdető és elég jó kis énekes; az akkori LSD-szeánszok, szeretetünnepek, az emberi együttlét *hallatlan* intenzitású helyeinek, a hatvanas évek végi koncerteknek ünnepelelt hőse.

Persze itt, Közép-Kelet – Kelet-Közép Európában mifene volt tudható ezekről a koncertekről és Woodstockról? *Szinkronban* az elméletről, amely átideologizálta és „egyetemessé” és szubkulturálissá tette a zenét és a hozzá szorosan tapadó életformát? Sajna kevés. Ez volt az ún. „hőskor” – jól-rosszul, főként gyatrán, de oly sokan megírták már. Nagyon zárójelben mondom, hogy *véletlenül* a hatvanas évek „gyermekként” akárcsak jónéhányan, én is befürödtem: valamikor 1965-ben néhai oskolámból despotikus hajlamú tanárok, többedmagammal persze, féltve őrzött és cukros vízzel gondosan lenyalt frizuráinkat tovább nem tűrvén, tanítási idő alatt Fuksz bácsihoz, a maszek borbélyhoz *kényszerítettek*, ahol a derék öreg szép sorban, parancsra, brutális csikófrizurára nyírta hajunkat. Megalázottan sírtunk-hüppögtünk-szitkozódtunk – én megfogadtam, többé a fordrász-műhely ajtaját nem lépem át, amit sikerült is azóta nagy keservesen megtartanom. Epizód ez persze, történetecske, pillanatkép, kidolgozatlan gyorsfotó az erőszakról, mint olyanról, és érdekességként még azt is ideírom, hogy ezt a setét műveletet három

forint ötven fillérrel kellett „szponzorálnunk”. Szóval: ez a „kultúra” tiltott gyümölcs volt – s csak akkor vált legálissá (=tűrtté), amikor a „mozgalomnak” és néhány zenésznek (Joplin, Hendrix, Brian Jones, Jim Morrison, Keith Moon stb.) is vége lett. De alig észrevehetően elsivárosodott a zene is; vége szakadt a free-fesztiváloknak, ahol 3-400 ezer ember volt jelen, a szubkultúrának, a politikai és underground rock-divatjának, a világorradalom szélsőbalos frázisának, a „tripzenének” (kokós „utazózene”), a „make love, not war” naiv jelszavának, a polgárpukkasztás spontán, improvizatív formáinak, a zavaros kommuna-elméleteknek, a „kivonulásnak”, a virágos ruhácskáknek, a „virághatalom” menekülő nemzedékének – és vége a dalnak, *San Francisco, wear some flowers in your hairs*, Scott McKenzie énekelte, S.F. tűzz virágot a hajadba – vége. Ám legfőképpen vége *egy zenének*, amelyet Janis mellett oly sokan reprezentáltak, hogy jámbor óhaj volna őket mind ideírni, de az elfelejtett Jefferson Airplane-t és a Grateful Dead-et mindenképp. És ott volt még a Canned Heat, később a Crosby, Stills, Nash and Young is. Sose voltunk „szinkronban” – mi csak másolgattuk-majmoltuk-imitáltuk a nyugati utópiát; végiggondolt elmélet, hozzáférhető ideológia nélkül, egy '56 és '68 után meglévő, de elvont és sok tekintetben metafizikus társadalmi és politikai szabadság-igény jegyében. Ami az importanyagból a legkönnyebben elérhető volt: a *zene*; – amelyről sok minden leírható, de sajnosan leginkább az, hogy *Janis* halála körül lassan végeszakadt az *örömmzenélés* pár évig tartó folyamatának; a „forradalmárok” vagy elestek a barikádokon (értsd: az önpusztítás különböző formáiban) vagy folyamatosan beépültek, eo ipso, a korábban dühösen elutasított establishmentbe (az örök-öreg hipszterek csöndes utóvédharcban morzsolódtak fel, ahogyan az efféle hadműveletekben szokás) – a zenészek hidegek, profik, éteri sztárok lettek, korunk új hősei, *vállalkozók*; a zenei avantgarde kevés kivétellel hivatalos nyelvvé vált, a zenei stílusok polarizálódtak – akit nem temetett el élve a blues (Janis *Parl* című albumán: *Buried alive in the blues*), az kétszer is meggondolta, miféle frigyet kéne kötnie az üzlettel, a pénzzel, sikerrel-takonnyal. *Az álomnak vége* lett; ami ebből a nemzetközi zűrzavarból megmaradt, az jóformán a sokféle, karakteres, és nagyrészt kiválónak is nyugodtan pocskondiázható zene. Persze egy negyedszázad salakja rakódott már szerény hullájára – emlegetni is mi volna más, mint merő nosztalgia: Matyi fiam a füle botját sem mozdítja Janis hallatán, tán még éretlen hozzá, de Little Richardot már nagy titokban hallgatja, nehogy Gun's and Roses rajongó barátai kiröhögjék.

Korosztályom nevetséges zenei időzavara így hát a zsenigice kamaszkor óta tart: idén januárban esett meg a csoda, hogy a huszonhárom éve halott Janis egyik koncertjét először láthattam – születésnapján, késő éjjel és természetesen az *osztrák* TV-ben. Bizony vegyes érzelmekkel néztem: nem kevés önfegyelem szükségeltetik egy efféle kései, tragikomikus randevú elviseléséhez, de aztán megszűnt a képtelen távolság-érzet: *Janis* olyan volt, mint mindig; valószerűtlen (lásd: *hattyű*); hókusz-pókuszok, vonaglások, tornamutatványok, természetellenes Jane Fonda-gimnasztikák nélkül állt a mikrofonnál, kissé idétlen miniszoknyában, sasszézott egyet-kettőt és énekelte. Minden ismert közhelyet újraírhatok, ami akkori valóság volt: egyetlen kamerával forgatták a filmet; a zenészek örjítően sokáig hangoltak; a mikrofonok sípoltak, begerjedtek, hörögtek, torzítottak, midőn a basszusgitáros a mikrofon felé fordult; Janis számait hosszadalmasan kommentálta, összevissza beszélt. Bárki mondhatná, éspedig jogosan: amatőrök – effélét egy jóra való gimnázium-zenekar is tud, már ha volna ilyen, de ma egyáltalán nincs, ugyebár. Nem volt füst, erősítőkarnevál, fényorgona, ős-köd, művigyorgás, nevetségesen puritán volt az egész, szánnivalóan siralmas – de csak addig, amíg meg nem szólalt a jól ismert rekedt, éles, beszélő, reszelő, összetéveszthetetlen, elementáris hangú Janis. Valamint a kíséret: a Full Tilt Boogie Band ritmikája. *Az átváltozás* minden kelléke adott volt: egy lezártnak gondolt történet, egy vetítésnyi időre, ellentmondás nélkül, mégis képtelenül *megelevenedett*. Hús-vérré változott a Semmi; jelentős súlyú suhanássá. Mint egy feledékenységből csak most előhívott régi filmről, *előjöttek* a színek, a fények, az árnyalatok, a különféle mozzanatok – ott volt a zene szabadsága, az, ami betűkkel, szavakkal, mondatokkal alig kifejezhető. Ami méltóságteljesen gördül és a koncentrációt, az intuíciót, a lélek szabadságát és belső tájait a legfényesebben csillogtatja – a *blues*; a Trust me, a Kozmic Blues, a Cry baby, a Woman Left Lonely, a My baby. Janis ezekben a darabokban a legjobb. Aztán a színpadra lassan felszivárogtak a nézők (mára ez is elképzel-

hetetlen), körbeállták az énekesnőt, felszabadultan tapsoltak és táncoltak, „együtt voltak”. És kész – a múltba emigrálás, az önmagunkba való képtelen egzódusz eddig tartott.

S hogy némiképp helyreüssem a „kibillent időt” s hogy szelíden *aktualizáljam* is Janis „örökségét”, szöveghűen ideírom leghíresebb darabjának, a *Mercedes Benz* című blues-félének a textusát; – Joplin ironikus válasza ez a hatvanas évek reprezentatív Rolling Stones-számára, a Satisfaction-ra – a fordítás nélküli szöveg majd' mindenki számára *érthető* és melegen, egyenest forrón ajánlható az új, ambíciózus énekesné-jelölteknek; nem kell hozzá kíséret, cirkusz, csillogás, Fender-izé, Madonna-smink csak az egyenletes negyedeket kéne ütni valami dobfélén, de egy repedt lábas is kiválóan megteszi.

„I'd like to do a song of great social and political import. It goes like this:

*Oh, Lord, won't you buy me
a Mercedes Benz?*

My friends all drive Porsches,

*I must make amends,
worked hard all my life-time,*

no help from my friends,

*so, Lord, won't you buy me
a Mercedes Benz?*

*Oh, Lord, won't you buy me
a color tv?*

Dialing for dollars

is trying to find me,

I wait for delivery

each day until three,

*so, Lord, won't you buy me
a color tv?*

*Oh, Lord, won't you buy me
a night on the town?*

I'm counting on you, Lord,

please don't let me down;

prove that you love me,

and buy the next round,

*oh, Lord, won't you buy me
a night on the town?"*

És eddig – mondja *Janis* emlékezetesen ördögi-erotikus-züllött gúnykacaja a szám végén; utánozhatatlan. Pedig sokan próbálták. De jól jegyezd meg, ahogy a bagolybölcességű magyar közmondás tartja: hiába fürdik a csóka, nem lesz *hattyú* belőle.

Végül is készséggel elismerem, van azért némi *diszkrepancia*, hogy világvégi-világközepei hetyei udvaromon örült fecskék cikáznak hajmeresztő tempóban, csivítelve, párosával, fészekrakó helyet keresve, ugyanakkor a szobában a *Summertime* szól egy régi koncertfelvételről; – *Janis Joplin*, aki 1970-ben egy kaliforniai szállodában halt meg. De ez a távolság viszonylagos; a kérdés az, honnan viszonyítunk és hová tartanánk? – ám *Janis* zenéje ettől függetlenül *időtlen* és *gyönyörű*, akár egy tisztára kopott hattyúcsont.

DISZKOGRAFIA

1.) I Got Deam Ol' Cozmic Blues Again Mama 1969

2.) Pearl 1971

3.) In Concert 1972

4.) Greatest Hits 1973

5.) Janis 1974

6.) Anthology 1980

7.) Farewell Song 1982